

Meghitt viszony, dialógus, távlat, szellemi élmény, kincsesbánya és még sokan mások – Korompay Klára életpályáját felrajzoló szavak. Mégis, ha egyetlen egyet, a legjellemzőbbet kéne kiemelni közülük, az az *öröm* lenne. Az öröm a gondolkodásban, az öröm a megértésben és a tudás, az élmény átadásában, az öröm a szellemi, testi és lelki kalandokban, az öröm a paradoxonokban és az öröm az ellentmondásokban, vagyis: az öröm az életben.

Kedves Klári! A magad öröme és a miénkre: Isten éltesen sokáig!

Hivatkozott irodalom

- KOROMPAY KLÁRA 1998. „Megengedi Ön, hogy elkísérjelek?”. In: HAJDÚ MIHÁLY – KESZLER BORBÁLA szerk., *Emlékkönyv Abaffy Erzsébet 70. születésnapjára*. ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszéke, Budapest. 107–112.
- KOROMPAY KLÁRA 2012. A nemzetközi szavak mint a nyelvek közötti átjárás különleges terepe: magyar–francia megfelelések morfológiai tanulságai In: MONOK ISTVÁN – NYERGES JUDIT – SIPÓS GÁBOR szerk., *Gondolatok a hungarológiáról*. Nemzetközi Magyarástudományi Társaság, Budapest. 225–240.
- KOROMPAY KLÁRA 2014. „Szerelmes nyelvtörténet”. In: HAVAS FERENC – HORVÁTH KATALIN – KUGLER NÓRA – VLADÁR ZSUZSA szerk., *Nyelvben a világ. Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 230–234.

SÁROSI ZSÓFIA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

NYELVTÖRTÉNETI ADATOK

Szótörténeti adatok és kommentárok a Margit-legendából

1. rész

Nyelvtörténeti szótáraink (NySz., TESz., EWUng.) többször közölnek adatot a MargL.-ból (1510) egyes címszavak, jelentések, illetve származékok első előfordulására. A MargL.-ból adatolják többek között az *ábécé*, *bántalom* (*bánt* alatt), *búcsúztat* (*búcsú*), *condrás* (*condra*), *csuklás* (*csuklik*), *fáj*, *fájdalom* (*fáj*), *faragatlan* (‘megmunkálatlan’, *farag*), *foltocska*, *foltos* (*folt*), *hamvaz* (*hamu*), *imhol* (*im-*), *kékül* (*kék*), *macskás* (*macska*), *mandátum* (l. EWUng.), *moslék* (‘piszkos mosdóvíz’), *nagyszombat* (*nagy-*), *pintér*, *professzió* ‘szerzetesi fogadalom’ (csak NySz.), *ujjnyi* (*ujj*) szavak első (köznévi) előfordulását, s például *Ausztria* nevének első adatát is (FNESz.). Alakváltozatokra szintén nem egyszer idéznek példát a legenda nyelvéből. A kódex szókincsének szótári feldolgozása során (erre l. M. NAGY–BODA–VARGA–BÉNYEI 2014)¹ további adatokat találtunk (amint az előbb hi-

¹ A Margit-legendá szótárának (MargLsz.) elkészült részletei előszerkesztett formában elérhetők a http://deba.unideb.hu/deba/Margit-legendá_Szent_Margit_elete_1510 webcímen, a Tervek menüpontban.

vatkozott cikkünkben már jeleztük), amelyek egy szó (származék) eddig ismert első előfordulásánál vagy már valamely eddig is számon tartott jelentésének első adatánál korábbiak. Elsősorban ezeket adjuk most közre. Olykor pedig alakváltozatokra hozunk korábbi példát. Néhány esetben új jelentést állapítunk meg (*élet* 'élettörténet, életrajz', vö. lat. *vita* 'élet; élettörténet, életrajz'; *visel* '[időt] tölt'). Némelyikük csak a szigeti kolostor helyi szóhasználatára lehetett jellemző (ilyenekre lásd alább a *legenda*, *duna* címszókat). Esetenként a fenti szótárak adatait, értelmezését helyesbítjük a MargL. példájával támogatva, szükség szerint más kódexekből² is idézve (*disziplína*, *mandátum*). Néhány esetben pedig olyan címszókat is közlünk, amelyeket – idegen voltak vagy egyéb okok miatt – a történeti szótáraink korábban mellőztek, de indokoltnak látjuk számontartani őket, mivel részei voltak a középkori magyar szókincsnek, s többször mint (közös európai, illetve nyugati keresztény) kultúrszavakat is érdemes őket nyilvántartani (*dormitórium*, *kommunikál*, *processzió*, *refektórium*, *szilencium*). Egyesek közülük újabb jelentésekben is használatosak (*kommunikál*, *szilencium*).

Címszóként a saját adatunk mai alakját adjuk, mellette pedig hivatkozunk a TESz., illetve az EWUng. megfelelő címszavára, ha szavunk azokban szerepel. Utána közöljük a kódexbeli jelentést, ha a szó többjelentésű, hiányzik a szótárakból, illetve kevésbé ismert. Ezután feltüntetjük a történeti szótárakban (a fent említettek mellett még az SzT.-t is figyelembe véve) a kérdéses adatról számontartott első előfordulás idejét. Majd gondolatjellel elválasztva közöljük a MargL. adatát, s – amennyiben van, illetve ismerjük – annak latin forrászövegét,³ valamint egyéb kiegészítéseinket. Az igeikötős igéket valamint származékaikat az igeikötő nélküli alak szerinti ábécérendbe soroljuk be, s a címszóként kiemelt igében az igeikötőt zárójelbe tesszük. Egyébként a TESz. és az EWUng. megfelelő első adatai is nem egyszer igeikötősek.

ajánl mássalhangzó-torlódás nélküli alakváltozata **1530** (*ayalasanak*): EWUng., vö. még 1541: TESz. (*aialuan*: KazK. 129). – MargL. 97/8: „Az ev artatlan lelket · zentseges meltosagos lelket · *ayalvan* az ev teremteenek ... El nÿvgovek vrban”: animam suo Creatori *commendans* obdormivit in pace. Még egy hasonló adat van: 163/8. Az ige további tíz előfordulása azonban a kódexben *n*-nel szerepel, ezért az sem zárható ki, hogy az *n* nélküli alakokban íráshibáról van szó.

akárcsak (**akár**)⁴ 'legalább; wenigstens' **1585**: TESz., EWUng. (1. jelentés): „saltem: *Akar tsak*” (Cal. 941). – MargL. 89/24: „ha tevbbet nem tenne mÿnd | nÿaÿyan ev keduekert · *akar chak* az zernetevt hatna el· es az ev clastromanak jduesseseges rekeztesee”: si non plus, *saltem* ob gratiam omnium ipsarum relicto ordine et claustru sui clausura salutari.

² Ehhez igénybe vettük a Régi magyar konkordancia adatbázisát is.

³ A latin forrászövegek – forrásjelzéssel – részben elérhetők, illetve folyamatosan elérhetővé válnak az 1. jegyzetben említett webcímen, A magyar Margit-legenda és latin forrásai menüpont alatti, fejlesztés alatt lévő digitális szövegközlésben (erről röviden I. M. NAGY – BODA 2015). Jelenleg a MargL. 1–42, 108–196. kódexlapjainak forrászövegei érhetőek el nyilvánosan. A fő források nyomtatott kiadásai: Margit legrégebb latin nyelvű legendája (az ún. *Legenda vetus*) in: SRH. 685–709. (Függelék); az 1276. évi szentségvizsgálat jegyzőkönyve (amelynek részletei az előbbi latin legendába vannak szöve): *Inquisitio super vita, conversatione et miraculis beatae Margarethae virginis, Belae IV. Hungarorum regis filiae, sanctimonialis monasterii virginis gloriosae de insula Danubii, Ordinis Praedicatorum, Vesprimiensis diocesis* / B. Margit, IV. Béla király leánya, szentté avatása tárgyában foganatosított tanu-kihallgatás jegyzőkönyve. In: MRV. 1: 162–383. A magyar legenda mellett közölt latin forrászöveg esetenként eltérhet a nyomtatott kiadásokétól (l. különösen a *Legenda vetus* kiadásának javításáról M. NAGY–VARGA 2012), ezért a cikkben a források eredeti lelőhelyét nem tüntetjük fel.

⁴ Zárójelben a TESz., illetve az EWUng. címszava áll.

alkalmas (alkalom) ’vmilyen célra megfelelő, felhasználható’. A TESz. és az EWUng. a szónak ’illő, szabad’ jelentését adja meg (vö. még NySz. **alkalom** 1. és 2. jelentése). – MargL. 158/9: „Nemelyek assak valaký [ɔ: vala ký] ez gyermeket kapakkal · nemelyek asokkal · es egyéb ezkevzekkel · vas es fa zerzamokkal · kýk ez dologra *alkolmasok* valanak”: quidam cum lignibus fossoriis et aliis instrumentis tam ferreis, quam ligneis ad hoc *aptis* ... puerum extraxerunt. – Megjegyezzük még, hogy az NySz. helytelenül sorolja a MargL. 171-et a szó ’beträchtlich, ziemlich’ azaz a ’jelentős, meglehető’s’-féle jelentéséhez, ott az ’kellő’ (lat. *debitus*) értelmű, vagyis az ’illő’ jelentéskörbe tartozik, vö. MargL. 171/13: „Evnen maga [ti. egy tisztelendő ember] *alkolmas* aytatosságban megmaraduan”: [Vir quidam honestus] in devotione *debita* perseverat.

ámbitus 1510 k.: EWUng. (MNY. 69: 360-ra hivatkozva), 1800: TESz. – Az EWUng. a MargL. adatát [25/19] KULCSÁR PÉTER közléséből, az általa elfogadott datálással vett át. E datálás mellett is vannak ugyan érvek (ezekre l. VOLF 1881: XVIII–XIX), de a MargL.-ra a nyelvészeti irodalom, így az idézett szótárak is – a VOLF által valószínűbbnek tartott – pontos, 1510-es datálással szoktak hivatkozni, ezért célszerű egységesíteni.

anya 1. <dajkáról, nevelőanyáról>: 2/5: „[Margit] kere az olimpiadis azzonth kýt mydenkoron *anyanak* hi vala · hog ev neký ciliciomot adna”: rogavit magistrum suam, religiosam matronam nobilem, quam *matrem* semper vocabat. – **2.** <lelki értelemben, szerzetesnőről>: MargL. 99/19: „[a Margit ravatalához vonuló sororok] lagýk vala hog evnekýk megkel valnyok az ev edesseges *anyoktvl* zentseges peldayoknak fenes tevkeretevl”. – **3.** <metaforikusan, az egyháztól> 84/23: „Anýa zent egyház · mynden hýv kereztyenek *anya* · az ev dragatos [sic!] tagýban meteltetyk · es ev jgen kemenýen gevtretyk”: *Mater* sancta ecclesia omnium fidelium animarum in membris suis pretiosis dilaceratur et ipsa crudeliter affligitur. – Bár a TESz. és az EWUng. az *anya* ez utóbbi jelentésére utal az *anyaszentegyház* címszó kapcsán, **1470**-ből (SermDom. 2: 79), az *anya* jelentései között azonban nem. – **4.** ’valaminek eredete; Ursprung’ **1531** (ÉrsK. 44): TESz., EWUng. (3. jelentés). – MargL. 46/7: „evnen magat alzatosságban vaslavan foglaluán · mely alzatosságot tud vala lenny · mynden jozagos myelkevedeteknek *anyanak* es evrizevenek”: seipsam in humilitate, quam *matrem* et custodem virtutum sciebat, sollicitius exercebat; 111/17: „ev kezeeben hoz vala az irlgalmasságnak *anya* alehthatatlan fenessegeev zeep coronat · es lata ez soror hog ez coronauaal azzonýonk maria meg coronaza zent margýt azzont”: [vidit] gloriosam Dei genetricem ... corona inaestimabilis candoris et pulchritudinis, quam manibus suis ipsa *mater misericordiae* gestare videbatur, dictam sororem Margaretham ... coronare. Az *anya* szóbanforgó jelentésére az *irlgalmasságnak anya* kifejezés kapcsán a TESz.-ben és az EWUng.-ban jelzettnél korábbi adatot (1517: DomK. 184) már közölte A. MOLNÁR (1997: 209, 2005: 55).

áradás (ár²) 1517 (DomK. 120): TESz. – MargL. 129/11: „Ez víznek *arradasa* kedeg lev vala vecheryenek elevte”: vö. in continenti aqua Danubii crevit ... Post prandium inter nonam et vesperas; 85/13: „Tahat lata ez zent *vzv* · az bevneknek *arradasyban* · az felylv meg mondot nyomorusagoknak ev gonossagýt meg neukekdný”: Tunc videns *inundantibus* peccatis tribulationum mala crescere.

arc ’Gesicht’ **1513** (*arcel*: NagyszK. 19): TESz., EWUng. (az utóbbiban **orca** alatt). – MargL. 25/13: „Ez meg mondot soror kezde zent margit azzont *archel* verny az moslek vizzel”: dicta soror Chinga sparsit aquam super pectus dictae sororis Margarethae (NB: a magyar fordítás túloz, a forrás szerint csak vizet fröcskölt a mellkasára!); 165/20:

„Nemykoron evkevlllel veri vala evket *orchel* Nemykoron foggal zaggagya vala evket”: Nunc pugno *in faciem* [sc. percutiend], nunc dentibus laniando. További adat: 204/6.

ásó fn (**ás**) mint eszköz; ’Spaten’ **1519 k.** (DebrK. 93): EWUng. A legkorábbi előfordulás azonban 1395 k., a BesztSzj. 335 (fossorium: *assow*): Gl., amely az első főnévi adatként szerepel a TESz.-ben is, a jelentés, illetve a latin megfelelő nélkül. Az EWUng. viszont ugyanezt az adatot tévesen ’Gräber’ (’földmunkás, ti. aki ás’, foglalkozásnév, pl. kútásó, sírásó: l. DWB.: *Gräber* a.)⁵ jelentésűnek tünteti fel. – MargL. 158/7: „Nemelyek assak valaký [ɔ: vala ký] ez gyermekek kapakkal·nemelyek *asokkal* es egýeb ezkevzekkel·vas es fa zerzamokkal·kýk ez dologra alkalmasok valanak ... az gyermekek ky vonak”: quidam cum ligonibus *fossoriis* et aliis instrumentis tam ferreis, quam ligneis ad hoc aptis ... puerum extraxerunt. (A forrásban a BesztSzj. idézett adatához hasonlóan szintén a lat. *fossorium* ’ásó mint eszköz’ szó az *ásó* megfelelője.)

atyaság ’<egyh. tiszteleti megszólításként:> atya’ **1519** (CornK. 312), **1525** (VitkK. 25), a pápának címezve **1527** (ÉrdyK. 237b): NySz. (**atyaság** 2. jelentés). – MargL. 121/7 (szintén a pápára vonatkozóan, vö. még SZADILEK 1888: 19): „istuan kýral ... gergely papához·Alazatosan kevnýeregeven·hog ... [e tisztelendő szent szüzet, ti. Margitot] meltolatneek ev zentseges *atýasaga* zentevknek <z> kevyzben zamlalnýa”: ex parte ... [Stephani] regis Hungariae ... Gregorio papae ... fuit humiliter supplicatum, ut ... ipsam [sc. recolendae memoriae Margaretam virginem] aggregare Sanctorum catalogo dignaretur. Hasonló szóhasználatra vö. lat. *paternitas* ’titulus honorarius episcoporum et cardinalium’ (Du Cange 6: 211).

bánt ’gyötör <betegség>; plagen’ **1533** (Murm. 973): TESz., EWUng. (4. jelentés). – Vö. MargL. 190/1: „meg zabadula ez vr ez ban ... mynden faydalmanak *bantasytvl*”: ab omni doloris sui *molestia* liberatus.

bél A *beel* írásváltozatra a TESz. és az EWUng. nem hoz példát. – MargL. 189/2: „Ez ban mykoron sok napokban valo korsagoknak vtanna·menden testeben meg dagadozot volna·es nylyvan *beel poklosnak* mondatneek”: prius vehementem multorum dierum languorem toto corpore fuisset inflatus et *hydropicus* publice teneretur.

bizonnyítás (bizony/bizonnyít) ’tanúsítás, megerősítés, állítás’ **1510 k.** (GuilGl. = Guilerin-glosszák): Gl. – MargL. 21/8: „[Margit gyakori térdelésektől megkeményedett térdeit] az ev mestere ... es egýeb sororok týtkon elteben·holta vtan es·nagy zeretettel meg neztek·es nagy érevs *byzonehtassal* meg mondottak”: magistra sua ... et aliae sorores secretius in vita et post eius transitum diligenter perspexerunt et multa *assertione* firmantes dixerunt. További adat: 90/20.

bocsát ’(el)enged; lassen’ **1527** (ÉrdyK. 637): TESz., EWUng. (3. jelentés). – MargL. 154/20: „Mely korsagos ember aleeg tartateek fel orayg az lanchokban·kezde jvevlteny·meg gyogyvltam <bochatta> *bochassatok* engemet zabadon jarmý”: Qui vix dimidia diei hora in vinculis custoditus clamare coepit: Sanus sum, *dimittite* me ambulare liberum!; 187/6: „legottan ez nemet vrnak felesege *el bochata* alexander vrat az toromnak tevmlevchebevll·menden fýzetes nekevl”: et uxor sua in continenti *dimisit* me venire ... sine aliqua pecunia.

⁵ A *Gräber* szó a mai német szótárakban nem található, a DWB. (*Gräber*) szerint a közép-felnémetben, korai újfelnémetben használták, a 18. századtól csak sporadikusan fordul elő. Ha egy magyar szó jelentését ezzel a mára elavult német szóval adjuk meg, magyarázatot kívánna.

cilicium, ciliciom '(vezeklés céljából a felsőruha alatt viselt) durva szőrruha, ilyen kelme' < lat. *cilicium* (< gör. *kilikion*, Kilikia kisázsiai helynévből) 'durva szőrruha' (DuCange, MKLSz. *cilicium*). – A NySz. 1455/1466-ból (BécsiK. 16) hozza a legkorábbi adatot a szóra, s továbbiakat is közöl (MargL. 2, JordK. 387), de magyar jelentést nem ad hozzá. A TESz. és az EWUng. nem veszi fel, értelmező szótárainkban (ÉrtSz., ÉKsz.²) azonban megtaláljuk, de csak '(durva szőrből készült, önsanyargatásra használt) öv' jelentéssel. – Noha a MargL. példái nem a legkorábbi előfordulásai a szónak, szemléletesen mutatják az anyag durva voltát, s a *cilicium* ruha voltát, míg a korábbi adatokban (pl. MünchK. 17va, 67rb stb.) a vezeklés kap hangsúlyt, s ezek a külső jegyek nincsenek ehhez hasonlóan kifejtve. Vö. MargL. 40/14, 16: „Eggyök *ciliciomanak* fel reze chinaltatot lo zevrbevl · es fele reze gyapývbol ez *ciliciomot* gyakorta vysely vala”: *cilicio* medie filo laneo et medie crinibus equorum contexto utebatur frequentius; 40/17: „Mas *cilicioma* vala · kyt kert vala az provincialistvl hog ev neký chinaltasson lo farkbol es tehen farkbol”: vö. Ad eius petitionem sibi *cilicium* de crinibus equorum et pecudum ... procuravi; 42/12: „zent tamas martirrol kantuariai ersekrevl jgen sok chudakat hallot volna · mykeppen ez zent tamas nyakatvl fogua bokaýg kemenseges *ciliciomot* viselt volna · es mykeppen azzonyonk maria varrotta volna meg neký ciliciomat”: de cuius [sc. beati martyris Thomae Kantuarensis] *cilicio* mira narrari audierat. (Arra, hogy itt a közvetlen forráson túl a magyar legenda az Aranylegenda – Legenda aurea – Szent Tamás-életrajzának szöveghatását tükrözi, l. ÉRSZEGI 1983: 224). Az *-um* végű alakváltozat a legendában ritkább, például 2/3 (vö. NySz.): „lata hog az sororok kezzvl nemelyek *ciliciumba* iarnak”: comperiens aliquas ex sororibus indutas *ciliciis* incedere. – A 'durva kelme' jelentést lásd jelzői használatként: 2/11: „kemenb ruhakat es nemykoron *ciliciom* foltochkakat mezehtelen husan ... zokot vala viselný”: tunicas duriores et interdum cincturas [= öv] *cilicinas* super nudo ... ferre consuevit. (Jelzőként már 1372 u./1448 k. a JókK. 141/7-ben előfordul egy *cilicinum* forma is, amely a latin *cilicinus*, *-a*, *-um* 'állati szőrből szőtt'(l. MKLSz.) melléknév semleges nemű alakjából származik: „Es hoz tueled *cilicinu[m]* poztoth”: pannum *cilicinum*.) – A napjainkban is Szent Margit ciliciumaként emlegetett ereklye Margit vas vezeklőve, amelyet a legenda nem nevez ciliciumnak. Vö. 41/9, 10: „mynden hetben chetevrtektel fogua vasarnapýg myndekoron *ciliciomot* visel vala es ez *ciliciomnak alola* visel vala myndenkoron *vasbol chinalt evuet* kývel evuechý zorehgýa vala magat nagy kemensegel mely vas ew meeg maes ez chastromba vagýon.” A vas vezeklőv 1880-ban készült ereklyetartójára azonban latinul a „*cilicium B[eatae] Margaritae, filiae Belae IV. Regis Hung[ariae]*” feliratot vészték, illetve ez az elnevezés az övre a magyarban is használatba került (vö. CSÉFALVAY – KONTSEK 2000: 113). Vö. még cikkünk *jár vmiben* címszavát.

diszciplína 'fenyítés, verés' (ti. szerzetesek [ön]fenyítésre vezeklésként büneikért). – A TESz. és az EWUng. a szó első adatában (1474: BirkK. 4 [=2b29]) 'fegyelem; Disziplin | rendtartás; Ordnung' jelentést (1) állapít meg. A BirkK. „*dísciplinat* fegelmet eremefí <zabadon> vegeñ” példájában azonban a *diszciplínát* vesz kifejezés, illetve a *diszciplína* szó a szerzetesek (ön)fenyítését jelöli, amelyet vezeklésként vesznek büneikért. A MargL. adatai ugyanezek világosabban fejezik ki, például 65/20: „es ez *veresegeket disciplinakat vezý vala* nemykoron az refectoriomba”: Aliquando in refectorio [sc. *recipiebat M. disciplinam*]; 66/7, 10: „Ez zent gyermek az feviden az ev mesterenek mellette le terdeplik vala · es keer vala *disciplinat* · mykeppen az egýeb sororok · Az vtan el megýen vala az secrestýeben · es *evnen maga vezen vala magan disciplinat*”: vö. *ista sancta Margaretha ponebat se in terram*

apud me, et petebat *disciplinam*, sicut dabam sororibus, et postea ibat ad sacristiam, et *sibi ipsi dabat disciplinam*” (vö. M. NAGY 2003: 54). A latin szó e jelentését l. MKLSz. 3: 168. *disciplina* B2bβ. – A *diszciplína* mellett a MargL.-ból adatható a **diszciplínál** ’diszciplínát ad, ver (szerzetes sanyargatásként, ill. vezeklésként)’ igei forma (vö. lat. *disciplinare* ’ua.’) is, vö. 66/19: „Nemýkoron *disciplinalya vala* kevezenseges vezzevuel · Nemykoron kedeg olý vezzevuel kýnek tevuyske vala: (pluries dedi sibi disciplinam,) aliquando cum simplicibus virgulis, [et aliquando] quae habebant spinas”; 66/16: „gyakorta kerí vala ... soror evrsebetet ... hog evtet *meg disciplinalya*”: vö. petebat a me, quod *darem* sibi *disciplinam*. Ennek származéka a **diszciplínálás** cselekvésnév, vö. 206/16: „ez az soror sabina kýnek *disciplinalasa koron* az haz meg velagosodot vala mykeppen nap.”

dormitórium ’szerzetesek hálóterme’ (lat. *dormitorium*). – MargL. 26/1: „Mykoron kedeg ez zent zvz az *dormitoriomot* meg sevprý · az sororoknak meeg agyoknak allyat meg sevprý tyztehgya vala”: *dormitorium* et subtus lectum sororum ... mundabat et scopabat. További adatok 8/22, 25/19.

duna ’illemhely’ (lat. *necessaria, camera privata*). – A szigeti kolostor helyi szóhasználatában köznévként előforduló szó (vö. M. NAGY–VARGA–BODA–BÉNYEI 2014: 669). MargL. 26/7: „meeg eznek felette az zvksegek helyet · kyt *dunanak* hývonk nagy gyakorta meg tyztehgya vala”: purgabat *necessaria* (más forrásban: *cameram privatam*) conventus. – Az elnevezés A. MOLNÁR (2013) szerint feltehetően arra utal, hogy az illemhely tartalma a Duna vizébe ürült, vagy azzal is vezethették el.

egészséges (egész) 1513: TESz., EWUng. – MargL. 180/5: „jme ez beteg kýral · kezde elevzer ev feýeben · az vtan mynd ev tellýes testeben verehtezný *egesseges* verehtekkel”: ecce continuo infirmus primo in capite deinde in toto corpore sudore *salutari* perfunditur.

él ’lakik valahol; wohnen’ 1585: TESz., EWUng. (7. jelentés). – MargL. 212/17: „Ez soror olimpiadis azzon ... vala az jdevben evtven evt eztendevs ... es *ele* ez keet clastromban [ti. a veszprémiben és a szigetiben] addýg myg ez zent zvzrevl býzonsagot tevn · harmýc egý eztendevt”: Quinquaginta quinque [sc. annos habeo], et vicesimus [= tricesimus] primus annus est, quod ego *steti* in istis duobus monasteriis. – A jelentéshez vö. még, hogy máshol ugyanebben a kontextusban a *lakozik* ige állhat, pl. 216/4: „mendenkoron *lakozot* ez keet clastromban”: semper fui in isto monasterio et de Vesprimio.

élet (él) ’élettörténet, életrajz’ (vö. lat. *vita* ’élet; élettörténet, életrajz’). A TESz., az EWUng. és a NySz. nem veszi fel külön jelentésként, bár a NySz. (*élet*) példái között előfordul, 1529 e. (VirgK. 99): „Kezdetyk zent ferencznek *elete*.” – MargL. 42/16: „zent tamas martirrol kantuariai ersekrevl jgen sok chudakat hallot volna ... mykeppen azzonyonk maria varrotta volna meg neký ciliciomat · mykeppen meg vagon jruan zent tamasnak *eletybe*”: Exemplum quoque beati martyris Thomae Kantuarensis, de cuius cilicio mira narrari audierat, ad huiusmodi hilariter sustinenda plurimum confortabat; 121/25: „Es lelek evtet [Margitot] nagy chodalatos zentseges eletev zentnek · mykeppen evneký *eleteben* meg vagon irvan”. A kompilátor itt a magyar legenda egyik fő forrására, Margit legrégebb latin nyelvű életrajzára, az ún. legenda vetusra utal (M. NAGY 2005). A lat. *vita* ’élet’ szó ’élettörténet, életrajz’ jeletésének tükörfordításáról van szó, de a fenti példák szabad fogalmazású részletek, vagyis a magyarban már a latintól függetlenül is használatos volt az *élet* e jelentésben.

(meg)engesztelés (enged) 1514 (ik. nélkül: LobK. 318): TESz., vö. még **meg–1526 k.** (ÉrdyK. 557b): NySz. – MargL. 86/5: „zent margýt azzon · vý penitencianak mogyát

kerese · es meg lele · az mendenható istennek haragjának *meg engeztelesere*”: novum paenitentiae modum *ad placandam* Omnipotentis iram quae sivit et invenit.

épület (TESz. **ép**, EWUng. **épit**) **1.** ’épülés (elv.), megerősödés, gazdagodás, gyarapodás’. A TESz., EWUng. **1519 k.** (DebrK. 93) jelzett első adata a szóra konkrét értelmű, templom épülésére vonatkozik, s ugyanaz a példa az EWUng.-ban az *épül* ’gebaut werden’ jelentésére is. A MargL. adatai viszont az *épül* egyéb jelentéseihez (vö. EWUng.) kapcsolódnak. – **1.** MargL. 45/14: „Mykoron ez frater egy jdevben · zent margýt azzonnak lelký *epevletnek* okaert · ez isteny jelenetevt meg mondanaýa · Ez zentseges vzv oly jgen hozza vona ez tanolsagot...”: Qui cum dictae virgini ... Margaretae sorori *aedificationis* gratia haec eadem recitasset, ita ad se hanc traxit doctrinam...; 156/18: „Ez dologban kedeg sok emberek meg erevsýtetenek lelký *epevletre*”: ipsi, qui viderunt, et plures, qui audierunt, plurimum sunt *ad aedificationem* confortati. – **2.** ’helyreállítás’. MargL. 144/10: „el hozata ev magat ez lean · az ev zvlleuel ez zent zveznek koporsoyához · az ev egessegenek *meg epevletýert*”: quae ... cum parentibus suis gratia *recuperandae* sanitatis advenit. – A fenti példákban SZADILEK (1888: 21) az ’épülés, gyógyulás’ jelentéssel számolt.

étlen (eszik) 1519 k. (DebrK. 185): TESz., EWUng. – MargL. 60/10: „ev maga gyarkorta *etlen* kel vala fel az aztaltev”: ipsa ... frequenter *ieiunia* surgebat ex mensa.

evangélium ’evangéliumi oldal (a középkori templomban a főoltár – szemből nézve – bal oldala, ahol az evangéliumi részletet a misén felolvasták, vö. MKatLex. *evangéliumi oldal*)’. – MargL. 202/16: „istuan kyral ... ýt temettete magat az nagy óltar mellet az *euan-geliom fevel* · az magas verevs maruan kev koporso alat.”

(be)fedetlen (fed) 1585: TESz., EWUng. – MargL. 104/3: „Ezenkeppen alla *be fedetlen* zent margýt azzonnak teste týzenkeet napiglan.”

fekszik fekevuek alakja **1517** (DomK. 228): TESz., EWUng. – Ugyanazt az alakot lásd MargL. 193/2: „azonkeppen *fekevuek* az agyban mykeppen fa”: *iacebat* in lecto sicut lignum.

gyakortábban ’gyakrabban’ (vö. NySz. *gyakortább*). A *gyakortább* középfokú határozószót – csak rag nélküli változatban – lásd **1529 e.** (VirgK. 111): NySz. – MargL. 171/14: „az zent margýt azzon koporsoýat tanola alkalmas týztesseggel *gyakortaban* meg latogatnýa mynt elezteb”: Sepulchrum... dictae virginis honore debito *frequentius*, quam prius studet visitare.

gyalog hsz. **1517** (DomK. 119): TESz., EWUng. – MargL. 181/3: „el mene ... jffýv lazlo kýral mykeppen zarandok · zent margýt azzonnak koporsoyát meg latogatný · jaruan *gyalog* evnen labaýn”: sepulchrum dictae virginis Margaretae humiliter, ut peregrinus, *pedibus* gradiens visitavit.

(meg)gyógyítás (gyógyul) gyógyít ’betegséget megszüntet; heilen’ **1512** (WeszprK. 10); **gyógyítás 1533** (Komj: SzPál 172: NySz.): TESz. EWUng., **meggyógyítás 1517** (DomK. 39): NySz. – MargL. 98/1: „legottan az vr isten ky nýta az ev jegesenek erdemenek kenchet betegveknek *meg gyogehasaban*.”

gyümölcs ’valamely cselekvés, tevékenység eredménye, haszna’ **1529 e.** (VirgK. 32): TESz., EWUng. (3. jelentés). – MargL. 9/17: „tahas igen bankodýk vala ... · hog az egy napnak reze lelký *dimelc* nekevl · el ne mulneek”: admodum tristabatur, quod particula diei bonae ipsam sine *fructu* praeterisset.

használ valamiben ’előrehalad vmiben, valami törekvésben’ (vö. MÉSZÖLY 1941: 22). A NySz. kifejezésként felveszi az ige e használatát, de jelentését nem adja meg. A legkorábbi adata a MargL. 5-ről való, de több kódexből (NagyszK. 251; VirgK. 92) is idézi.

– A MargL.-ban a latin *proficio* 'előrejut, halad (konkrét és elvont értelemben is)' illetve 'hatása van, használ, segít' ige fordításaként jelenik meg (vö. még PPB: *proficio* 'Valamiben haßonnal elő-mégyek'). MargL. 5/5: „Zent margit azzon kezde oly jgen nyluan es erevssen *haznalny* iozagos myelkevdevekbem · hog ... az ev sorori tarsi · auagy az zertzetnec frateri ... mynd meg epevltetnek vala az ev nagy tystes erkevlcheben”: adeo evidenter et efficaciter [in virtutibus] coepit *proficere*, ut ... sorores sociae vel fratres ordinis ... in eius moribus honestis aedificabantur; 45/21: „Es az vr istennek felelmebe annera *haznala* · hog levn evnen maganak jeles nagy meg vtoloyä”: et in Dei timore sui praecipua contemprix effecta mirabiliter *proficeret*.

hétságos (vö. **hít, hítság**: TESz., EWUng.) 'üres, hiábavaló, haszontalan, meddő' (vö. MÉSZÖLY 1941: 52, 188), olykor ezek mellett 'hivalkodó' értelemmel is. A szó első előfordulása 1517-ből (DomK. 53: *heetsagos*): 'stolidus, stultus [esztelen, balga]' jelentéssel a NySz.-ban (*héjtságos*) van adatolva. (E példa jelentésére alább visszatérünk.) Mára kihalt *hít* alapszavát a TESz. és az EWUng. (*hít*) szintén csak 'esztelen, balga' jelentésben tartja számon. – MargL. 126/17: „az te latasod nem *hetsagos* latas · de sevt byzonsagos dolog”: Visio vestra non est *vana*, imo vera est; 35/4: „Akara es kere zent margit azzont [o: azzon] hog az zent velommal meg velomoztatneek · meg feketeeztetneek · ez illyen *heetsagos* es arto okoknak el tauoztatasaert”: voluit et petiit, ut sacro velamine ad tollendas huiusmodi *vanas* et nocivas occasiones velaretur. További adat: 43/25. 'Hivalkodónak' is értelmezhetően: 6/10: „semmýkeppen ev magat dichirny nem hagyä uala · maga hanyast · es *hetsagos* zot mendenestevl fogua meg vtal uala”: vocabula etiam iactantiam vel *vanitatem sonantia* omnino respuebat; 116/9: [Margit egy, a világi hívságokra gondoló apácának] „az ev gondolatynak es *hetsagos* kevansagynak mogyat meg monda · meg fedven evtet”: cogitationum suarum et affectuum secreta ... arguens ... enarravit. – A *hétságos* 'üres, hiábavaló, haszontalan, meddő' jelentése a szó feltehető eredeztetését (< *hiu* ~ *hi*, *hé* 'üres, üresség': TESz., EWUng. *hít*) is támogatja, abból érthető, s lényegében párhuzamos a *hiu* jelentésével (vö. TESz., EWUng. *hiu*). A DomK. (53.) fent említett helyéhez pedig azt jegyezzük meg, hogy ott a *hétságos* szintén felfogható 'haszontalan, értelmetlen' jelentésűnek, illetve nem egyértelműen 'esztelen, balga' jelentésű. A példa Szent Domonkos és az őt megkísértő ördög párbeszédéből való, amelyben az ördög sorolja, mit nyer ő a kolostor lokútóriumában történőkből, vö. 53/8–10: „ez hely tellyesseggel eným · Jt leznek meutesek · jt mondatnak hýrek · es jt leznek sok *heetsagos* bezedek”: Hic locus est totus meus. Hic veniunt risus. Hic narrantur rumores et verba perferuntur in ventum.

(meg)hidegedik (hideg) 1517 (DomK. 234): TESz., EWUng. – MargL. 159/4: „mýkoron az ev zuleý az ev hazokban le tevték volna · hogký mendenestevl meg holt vala · *meg hydegedet vala* · es elev lelektvl mendenestevl meg foztatot vala”: Quem cum omnino extinctum, *infrigidatum* et vitali spiritu privatum in domo parentes ... possissent.

hónap *holnapyg* alakja 1519 (CornK. 51): TESz., EWUng. – MargL. 187/23: „evneký feýe mendenestevl fogva es job fevel val vala zeme faýt volna harom egez *holnapýg*”: per continuum spatium trium *mensium* ... vehementissimo totius capitis et oculi dextri ... incredibili ... cruciatu angeretur. – A *hónap* szó minden más adatában is megvan az *l*: 107/22, 139/2, 162/5, stb.

huszonkét (huszon-) 1511: TESz. – MargL. 220/18: „vala az jdeven evtven egy eztendevs · evzvegysenek kedeg vala *huzonkeet* eztendeýe.”

huszonkettedik (huszon-) 1526 hwzonkettööd: TESz., EWUng. – MargL. 218/8: „*Huzonkettevdÿk* sorornak vala neue Soror alexandria.”

idegen ’távol álló; távol áll tőle; fremd’ **1527** (ÉrdyK. 87): TESz., EWUng. (3. jelentés). – MargL. 97/11, 14: „oly jgen *jdegen* vala az ev teste mynden faydalmtvl ev halalanak jdeÿen · mykkeppen az ev elmeÿe · es az ev teste *jdegen* vala mynden testÿ romlástvl es fertezetevssegtevl”: sic *extranea* a dolore, sicut ab omni mentis et corporis corruptione extiterat *aliena*.

(el)idegenedik (idegen) 1583 (de vö. még 1557): TESz., EWUng.– MargL. 155/9: „Az cheleÿ janos byronak felesége *vala* ev elmeetevl *eljdegenedet* · es sokaktvl alehatÿk vala evrdevngvevsnek”: Uxor Iohannis, iudicis de villa Chele ... mente *erat alienata* ita, ut a pluribus ..., a daemone possessa putaretur; 154/2: „[Ez marton neveu ember] *vala* ev elmeÿetvl *eljdegenevd* · mykkeppen evrdevnges”: mente *alienatus*, quasi daemoniacus.

idő 1. ’óra; Stunde’: TESz. (3.), EWUng. (4. jelentés), már 1416 u./1466-tól adatható (*harmad idő koron*: MünchK. 50), e jelentés értelmezéséhez azonban a korabeli időfelfogással is számolni kell. Például a sorszámnevi jelzős, időpontot jelölő régi adatok – ide értve a bibliaiakat is – nem a mai módon, az éjfélről, illetve déltől számított órákat jelölik, hanem a nappalt 12 órára osztó, ún. kánoni órák (lat. *horae canonicae*) szerinti időmérésre vonatkoznak. Ezt az időmérést Magyarországon a 15. század második felétől váltotta fel egyre gyakrabban a mai, 24 órás időmérés, de a kétféle mód még évtizedekig élt egymás mellett (erre például CSUKOVITS 1992; CSUKOVITS–RADNÓTI 2005: 253; GYULAI 2005). A MargL. *első idő* kifejezése például körülbelül a mai reggel hat órát jelenti, 6/18: „napnak *elsev jdeeteul* fogua · Az conuentnek ebedenek jdeÿglen zevnetlen ÿmadsagban marad uala meg”: *a prima diei hora* usque altum prandium conventus orationes suas continuaret. Az *idő* e jelentése az *óra* szó elterjedésével a 16. sz. második felére viszszaszorult (B. GERGELY 1983: 59–61). Formulaszerű használatban azonban az *idő* még szilárdabban is tarthatta magát az *órával* szemben, amint például a *halálom idején ~ halálom óráján* kifejezés mutatja (erről kódexadatokkal is bőven dokumentálva I. A. MOLNÁR 2000: 51–52). A MargL. egy-egy példát nyújt az *idő* ’Stunde’ és az *óra* ’Stunde’ (139/10: „pÿnkest octauaÿa vtan valo kedden · harmad *ora vtan*”) szinoním használatára (vö. SZADILEK 1888: 30; MÉSZÖLY 1941: 55). Vö. még az *óra* ’zsolozsma, imaóra’ címszavunknál mondottakat. – **2.** ’időjárás; Wetter’ **1519** (JordK. 404): TESz. (5.), EWUng. (3. jelentés), az utóbbiban még ?1405 k. (SchlSzej. 111) is. – MargL. 49/18: „meg kerÿ vala az priorissatvl engedelmesegeben · hog ev zolgalhatna akoron az betegevknnek · mykoron vagon zernyeb *jdev* nagÿ hydegseg · nag saar · nagy essev · es nagy ho”: *quaerebat a priorissa, quando erat malum tempus et magnum frigus et magnum lutum, septimanam suam ad serviendum infirmis*. Hasonló adatok: 17/11, 132/7.

illat ’illatszer, Parfüm | illatos kenőcs, wohlriehende Salbe’ **1577**: TESz., EWUng. (3. jelentés). – MargL. 104/10: „Tahat kezdenek az fraterek ketevlkevdnÿ · hog netalam az sororok tevttenek valamÿnemev jo *illat*ot uaagÿ kenetevt zent margÿt azonnakk testehez · es azert volna az nagÿ jo illat az ev zent testenel”: [fratres] dubitantes ne aliqua de sororibus aliquid *odoris* [más forrás szerint: *aliquid unguentum, vel aliud* ..., quod haberet *bonum odorem*] circa corpus ipsius, vel eius sepulcrum posuisset.

imhol (im-) 1510 *jme hol* (MargL. 13.): EWUng., TESz. (az utóbbiban nem behűhen *ime hol*). – Az összetételhez közelebb álló, egybeírt *jmehol* formát lásd MargL. 119/24: „Monda ez beteg soror · mynt vagÿok *jmehol* vagÿok en.”

jár (*vmiben*) 'vmit visel, vhogyan öltözködik'. A TESz.-ben (6. jelentés) **1510**-ből kérdőjeles a MargL. 2. adata legkorábbi előfordulásként, első biztos adat pedig a VirgK. 149. (1529e.). – A TESz. által hivatkozott példában a *cilicium* szó jelentése valóban nem ítéltető meg egyértelműen, de a szó többi előfordulásából látható, hogy a *cilicium* (l. fentebb e címszavunkat) a legendában egy bizonyos ruhadarabot jelöl, így jogos a fenti jelentés első adatának tekinteni. Vö. MargL. 2/3: „lata hog az sororok kezzvl nemelyek *ciliciumba iarnak*”: *comperiens aliquas ex sororibus indutas ciliciis incedere*.

jegybeli 'a jegyesség állapotában lévő, eljegyzett' **1657** SzT., vö. még NySz. (THALYtól idézve) és ÚMTsz. – MargL. 165/4: „Vala nemely *jegbelj* evrsebet nevev lean”: Elisabeth *sponsa Thomae*. (A CzF. e példa alapján idézi a *jegybeli lány* kifejezést.)

jut (*valamire*) 'valamilyen állapotba kerül; werden' **1578** (Born. Evang. 4: NySz.): TESz., EWUng. (7. jelentés). – MargL. 9/25: „olýha ev ereenek felevtte · az zerzetnek regulazerent valo kemenseget zenvedetevsseget bevtet · erevkedýk vala meg tartaný · kýnek okaert gýakorta *jut vala* ev testenek nagý *fogýatkozásara*”: *quasi ultra vires ieiunia et ceteras regulares observantias ... conabatur observare. Propter quod et saepe ad magnos sui corporis defectus veniebat*; 93/6: „zent margýt azzon jollehet myndenekre keez zenuedny lelekkal · cristusnak neueert · de maga *juta* az ev testenek annýe nagý *erevtelensegere* · Vgý hogý evnen magaban teerven eerze az ev halalat kevzel lenny”: *spiritu quidem prompta ad omnia pro Christi nomine toleranda ad tantam sui corporis venit defectionem*, ut in seipsa responsa mortis sentiens; 179/15: „engeztelyk vala az mendenható istent az kýralnak eletývert · hog ez orzag ne *jutna* nagýob *vezedelmekre*.”

káplán 1517 (első köznévi adat): TESz, EWUng. – MargL. 122/15: „Ez jnnocencius papa · paranchola az ev zerete *caplanýnak* es fyaynak vmbertosnak es blancosnak · kýk valanak tevrueen kevnben zentelt doctorok · es veronay zent egyháznak canonoky · hog el mennenek...”: *Innocentius episcopus ... dilectis filiis magistro Humberto Blanco capellano nostro, Placentino et La Corre decretorum doctori sanctorum apostolorum Veronensis ecclesiarum canonicis salutem et apostolicam benedictionem*.

kapus 'portás' **1581** (első köznévi adat: OklSz.): TESz., EWUng. A NySz. a 'janitor, portarius' jelentéshez a „MargL. Praynál 361” forrásra hivatkozik, de a példát nem közli; az OklSz. – szintén a példa közlése nélkül – utal a NySz. e helyére, a TESz.-be és az EWUng.-ba viszont ez az adat (lásd itt következően) nem került be. – MargL. 206/19: „Ez soror sabina zent margýt azzon jdeeben · *kapus* vala · es gýakorta segeht vala zent margýt azzonnak el vinný halat lyztet”: vö. *Quia ego eram portinaria, ... et ipsam iuvabam, quando non poterat portare*.

kar 'apácakóros (a kolostortemplomban az a közönségtől elzárt hely, ahol a zsolozsmázó apácák álltak, illetve ahonnan a misét követték)' (l. például LÁZS 2015b: 22). – A *kar* szóra a TESz.-ben (**kar**²) 1474-ből (BirkK. 8 [=4b]) közölt első adat, valamint ugyanaz – hibás (1747) évszámmal – az EWUng.-ban (**kar**¹) szintén az apácakórosra vonatkozik, de a hozzá megadott 'az a hely, ahol az énekesek állnak, karzat' jelentés nem egészen felel meg az apácakóros fogalmának. A középkorban az a templomlátogatóktól elzárt hely volt, a szigeti domonkos kolostor templomában például eredetileg a templom nyugati végében, a földszinten a templomtértől ablakkal ellátott fallal elkülönítve. A férfiszerzetesek ezzel szemben a szentélyben zsolozsmáztak (a zsolozsmázás eltérő helyéről a női és a férfi kolostorokban l. LÁZS i. h.). A régészeti irodalom (FEUERNÉ TÓTH 1971: 254–258) szerint a kar karzattá emelése a szigeti templomban később, a 14–15. század fordulóján történt. Az, hogy

Margit a karban kívánta magát eltemettetni, éppen a kar földszinti helyzetére mutat, emeleti kar(zat) esetén nem lett volna mód ott sírt ásni, vö. MargL. 93/25: „temettesetevk engemet *az karban* az zent kerezt oltara elevt”: me faciatis sepeliri *in choro nostro*: faciatis (me) poni ante altare Sanctae Crucis; 119/13: „az sororok fel kelenek az vachorarol · es be menenek processioual *az karban* · mykeppen zokasok ýo zerzetevssevknek”: post cenam intraverunt sorores in processionem *in ecclesiam*, secundum consuetudinem nostram.

kénytelenítés ’kényszerítés’ **1560 k.** *ketelenythes* (GyöngySzt. 1393): Gl., 1623 SzT., 1717–1758 (Mikes K.): NySz. – MargL. 8/1: „Az kevsseg kyvevl soha nem ezyk vala · hanem chak mykoron az ev anya · es nenýeý ... junek vala ez clastromban · de ezt es chak aleg tezy vala · az feiedelmnek *ketelenehtese mya* · de ritkan”: Nam extra conventum, nisi ratione matris vel sororum suarum ... praesentium in claustrum vix, *coaecta* et hoc raro comedebat. – A *kénytelenít* igét lásd 1456 *kethelenehytek* (SermDom. 2, 124): Gl., valamint 1474 BirkK. 2b4: „Micort kedigen meg tanoitaifnak zvkfge ... titeket *ketheleneit* kemen zokat mōdani”: Quando autem necessitas disciplinae ... dicere vos verba dura *compellit*. (Vö. még NySz. : 1808, *kénytelenít* a.) – Figyelemet érdemel, hogy az *-ít* képző a MargL.-ban legtöbbször (még) *-eht* alakú.

képest ’vmivel összehasonlítva’, ’im Vergleich zu’ **1518** (SándK. 2): TESz, EWUng. (2. jelentés). – MargL. 24/25: „zent zvznek ev alazatossaga haluan · my koron my meg gondollyvk · hog my semmyk vagyonk ev hozza *kepest* · de maga meeg sem tугyuk magonkat meg alazny mykeppen ez zent zvz.”

kiváltképpen (kivált) **1.** ’a többiektől elkülönülten, egyedül’. Ez a jelentés a szótárakban nem szerepel. – MargL. 8/21: „Soha zent margit azzon *kyualt keppen* · auagy egedevl dormitoriumnac kyvevle nem akart lenny”: Numquam ... *singularis* vel sola extra dormitorium ... esse volebat. – **2.** ’különösen’. **1524** TESz., EWUng.: *kywalth kepen* (MNy. 19: 127). – MargL. 18/11: „[Halgatya vala] azzonyonk maria peldaýt choda teteleket-kyhez az zent zvz *kyvalt keppen* <ra> ragazkodýk vala”: [Audiebat] miracula Gloriosae Virginis, cui *specialissima devotione* adhaerebat.

kolláció (egyh.): ’böjtidőben szerény esti étkezés alatt tartott közösségi felolvasás’ (a kollációról a domonkos rendben bővebben lásd LÁZS 2015a: 147–150, 2016: 26, 61, 133, 135–137; stb.). Az elnevezés kiindulópontja tudvalévően Iohannes Cassianus (kb. 360–430) *Collationes patrum* (Atyák beszélgetése) című munkája, s a kolláció eredetileg az e műből való felolvasást jelentette (lásd pl. ÉRSZEGI 1983: 223). **1538** *kollaczio* (Pesti: Nom. M. 3) ’Kollation’: Gl., NySz. ’Mahlzeit’. – MargL. 10/25: „Zent kerezt naptevl fogua kedeg husuetýg · ebed vtan ... al vala jmadzagogban ... · mynd *collacioýg*”: Dicta virgo Margaretha a festo Sanctae Crucis usque ad pascha post prandium ... stabat in orationibus suis ... usque ad horam *collationis*; MargL. 115/8: „mykoron ez soror petronilla volna *az collacyon* az egyeb sororokkal completanak elevtte · mykeppen sokasok zerzetevssevknek”: cum in conventu una cum aliis esset *ad collationes*, ut moris est claustralibus ante completorium; 116/6: „mykoron fel kevltenek volna az sororok *az collacyorvP*”: surgente conventu. További adat: 116/3. – A kolláció szót a MargL.-ban többnyire pusztán ’esti étkezés’ jelentésűnek tartják (BAROS 1927: 183; MÉSZÖLY 1941: 57; ÉRSZEGI 1983: 223), LÁZS (i. h.) azonban a kolláció mibenlétéről a domonkosoknál árnyaltabb értelmezést ad. Az, hogy Margit korában is többet jelenhetett pusztán esti étkezésnél, talán a fent idézett 115/8-beli példából is látszik. Ez egy Margit gondolatolvasásáról

szóló történetből való, abban pedig életszerűbb feltenni, hogy a kolláción a világi hívságokra gondoló, Margittól ezért megdorgált apácának a vacsora alatt a hallott tanításokon illetet volna elgondolkodnia, ami kevésbé „jöhetne át”, ha pusztán az ’esti étkezés’ jelentést tesszük fel. Megjegyezzük még, hogy a fent idézett 10/25 példa latin forrásának, Margit szentségvizsgálati jegyzőkönyvének *collatio* szavát a MKLSz. (7. jelentés) ’a Szentírás olvasása’-ként értelmezi, ami szintén egyoldalú lehet. A latin szónak szintén van tisztán ’vacsora’ jelentése is (1. MKLSz. *collatio* 8. jelentés).

(Folytatjuk.)

M. NAGY ILONA
Debreceni Egyetem

BÉNYEI ÁGNES

Számunk szerzői

BEKE JÓZSEF, 6000 Kecskemét, Tinódi u. 8/B, 17, bekezs7@gmail.com – DR. BÉNYEI ÁGNES, benyei.agnes76@gmail.com – DR. DUDÁS ELŐD, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Szláv és Balti Filológiai Intézet, Szláv Filológiai Tanszék, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/D, dudaselod@[-]gmail.com – GEBHARDT, BERNADETTE, Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola, bernadette.gebhardt@gmx.de – HANTÓ RÉKA, Nyelvtudományi Intézet, Pszicho-, Neuro- és Szociolingvisztikai Osztály, 1068 Budapest VI., Benczúr u. 33.; ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, hanto.reka@nytud.mta.hu – DR. HEGEDŰS ATTILA, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvészeti Tanszék, 2081 Piliscsaba, Egyetem u. 1., hegedus@btk.ppke.hu – DR. KISS JENŐ, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, kiss.jeno@btk.elte.hu – KUNA ÁGNES, Magyar Tudományos Akadémia Támogatott kutatócsoportok Irodája – Pázmány Péter Tudományegyetem, Információs Technológiai és Bionikai Kar, Károli Ráspár Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Budapest 1083, Práter u. 50/A, kunaagnes@gmail.com – DR. M. NAGY ILONA, Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet, Klasszika-filológiai és Ókortörténeti Tanszék, 4032 Debrecen, Egyetem tér 1., m.nagy.[-]ilona@arts.unideb.hu – NÉMETH DÁNIEL, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, nemeth.sz.daniel@gmail.com – DR. PESTI JÁNOS, 7625 Pécs, Vilmos u. 31., drpestijanos@gmail.com – DR. PETHŐ JÓZSEF, Nyíregyházi Egyetem, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, 4400 Nyíregyháza, Sóstói út 31/B, petho.jozsef@nye.[-]hu – DR. SÁROSI ZSÓFIA, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, sarosi.zsafia@btk.elte.hu – DR. SZENTGYÖRGYI RUDOLF, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, szentgyorgyi.rudolf@btk.[-]elte.hu – DR. ZELLIGER ERZSÉBET, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A, zelliger.erszebet@btk.elte.hu – DR. ZAICZ GÁBOR, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Magyar Nyelvészeti Tanszék, 2081 Piliscsaba, Egyetem u. 1., zaicz.gabor@btk.ppke.hu – DR. ZOLTÁN ANDRÁS, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Szláv és Balti Filológiai Intézet, Ukrán Filológiai Tanszék, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/D, zoltan.andras@btk.elte.hu.